

Roma Mimarlığı: Ders 15 Transkript

24 Mart, 2009 << [geri](#)

1. Bölüm. Venus ve Roma Tapınağı: Roma'da bir Yunan Tapınağı [00:00:00]

Profesör Diana E.E. Kleiner: Herkese günaydın ve hoş geldiniz. Bu sabahki dersimiz, ödev olarak “Bir Roma Kenti Tasarlamak” konulu 3. seçeneğe karar verenler için esin kaynağı olabilecek bir ders. Çünkü bu derste o temaya ilişkin her şey var. Muhteşem bir mimarlık; tüm imparatorluğu gezmiş, bazılarında bugün değineceğimiz birçok egzotik yere gitmiş sıradışı bir işveren; bir aşk üçgeni; Pantheon ve Tivoli'deki Hadrianus Villası gibi bu dönem derslerde konu edeceğimiz bazı önemli yapılar.

Perdenin solunda bir portresini gördüğünüz Hadrianus çok sıradışı bir adamdı. M.S. 76 yılında doğdu ve Traianus'a birkaç yıl hizmet ettikten sonra 41 yaşında imparator oldu. İtalya doğumlu değildi. O da, kendinden önceki imparator Traianus gibi, İspanya'da doğmuştu. Roma'nın en eğitilmiş ve en kültürlü imparatorlarından biriydi. Kültür düzeyinin, döneminin mimarisini nasıl etkilemiş olduğunu göreceğiz. Dediğim gibi, yolculuk yapmayı da seviyordu. İmparatorluğu zamanında çok seyahat etmiş; hem kendi yapılarının hem imparatorluk genelinde uygulanan mimarinin şekillenmesinde çok etkili olan, üç büyük geziye çıkmıştır.

Sanırım, Traianus'un yayılcı politikasını izlememiş olduğunu bilmemiz de önemlidir. Anımsayacağınız gibi, Traianus'un en büyük siyasi politikası askeri fetihlerle ilintiliydi. Traianus çok sayıda savaşa katılmış; zaferler kazanmış ve imparatorluk sınırlarını en uç noktalara taşımıştı. Roma İmparatorluğu süresince bir daha o sınırların ötesine geçilememiştir. Hadrianus bu politikayı değiştirdi. O barışçıl bir adamdı ve o tip askeri seferlerle ilgisi yoktu. Daha önce Traianus'la birlikte seferlere katılmışsa da bunu devam ettirmedi. Onun yapmak istediği, daha ziyade Traianus zamanında kazanılan sınırları güvence altına almaktı.

Roma İmparatorluğunu; Greko-Romen İmparatorluğunu imparatorluğun geri kalanından ayırmak için inşa ettirdiği ünlü Hadrianus Surları, onun yaptırdığı en ünlü yapılardan biridir. Bu güçlü duvarlar Greko-Romen uygarlığını dışardaki barbarların yani yabancıların dünyasından ayırıyordu. Bugün Avrupa'da bu surların epey bir kısmı korunmuş durumdadır. İngiltere'de bu suru görebilirsiniz, burada perdenin sağında Hadrianus Surları'na ait kalıntılardan bir örnek görüyoruz.

Hadrianus Yunan kültürüne hayrandı. Size gösterdiğim portresinin sakallı olduğunu fark etmişsinizdir. İşin aslı, Hadrianus sakallı olan ilk Roma imparatorudur. Onun zamanına kadar Roma imparatorları hiç sakal bırakmamışlardı. Sakal Yunanlara özgü bir şeydi. Hadrianus da, geniş ölçüde Yunanlara benzemek için sakal bırakmıştı. Ayrıca toplum içinde toga giyse de, özel yaşamında bir Yunan giysisi olan himation kullandığını biliyoruz. Tüm bu alışkanlıkları Yunanistan'a ve Yunan kültürüne olan sevgisinden kaynaklanmaktaydı. Hatta bu sevgisinden dolayı kendisine “Küçük Yunan” (*Graeculus*) anlamında bir takma ad bile takılmıştı. Yunan hayranlığının izlerini mimarisini incelerken de göreceğiz.

Aslında bugünkü dersimize Hadrianus'un en fazla Yunan özelliği taşıyan yapısı ile başlamak istiyorum. Bu yapıyı, kendisi de amatör bir mimar olan Hadrianus'un tasarlamış olması mümkün gözükmemektedir. Yani bu Venus ve Roma Tapınağı'nı amatör bir mimar olan Hadrianus'un tasarladığına inanılmaktadır. Venus ve Roma Tapınağı Roma'da şehrinin kendisini simgeleyen Tanrıça Roma ile Romalı ailelerin tanrıçası Venus'e adanmıştı. Venus'un Iulius Caesar'la Augustus'un da gözdesi olduğunu, her ikisini de Venus'un Iulius ailesinin atası olduğuna inandığını hatırlayacaksınız. Yani burada Hadrianus'un Venus'e vurgu yaparak Iulius Caesar ve Augustus'la arasında bir bağ kurduğunu görüyoruz.

Evet, bu Venus ve Roma Tapınağı. Yapının inşa tarihini kesin olarak bilmiyoruz. Ama 121 – 135 arasında yapılmış olabilir çünkü tapınağın 135 yılında kutsandığını biliyoruz. Yani görünüşe göre inşası epey zaman almış. İnşaat uzun sürdüğü için bu yapıyı Erken, Orta veya Geç Hadrianus Dönemi olarak sınıflamak biraz zor. Burada Venus ve Roma Tapınağı'nın iki ayrı planını görüyoruz; zira orijinal tapınağın planı konusunda farklı görüşler vardır. Çünkü Hadrianus zamanında inşa edilen ve 135 yılında kullanıma açılan bu tapınağın M.S. 3. yüzyıl sonlarında Roma'da çıkan büyük bir yangınla yok olduğunu ve M.S. 307'de, sömestrin sonlarına doğru sözünü edeceğimiz imparator Maxentius tarafından yenilendiğini biliyoruz. Maxentius'un yenileme sırasında geniş ölçüde orijinal Hadrianus planına sadık kaldığına inanıyoruz ama tabii bundan kesin olarak emin olamayız. Yani bu iki plan arasında gördüğünüz farklar, tapınağın orijinal planı ile daha sonra yenilenen planı arasındaki farklardan kaynaklanıyor olabilir.

Soldaki plan sizin elinizde var; sağdaki ise Ward-Perkins'in kitabından alınmış olan. Ama en belirgin özelliklere baktığınızda, bunların her iki planda da bulunduğunu görüyorsunuz. Her iki planın da, tipik Roma tapınağı olarak tanımladığımız, genellikle tek bir cellası, bağımsız sütunlu derin bir portikosu ve cephe vurgusu olan tapınak planlarından ne kadar farklı olduğu hemen gözünüze çarpmış olmalı.

Planlardan hangisine bakarsanız bakın, bu çok farklı tapınaktır. Çünkü bu sırt sırta yerleştirilmiş iki cellası olan bir tapınaktır. Her iki planda da cellalar sırt sırtadır. Tabii bunun nedeni son derece açıktır. Tapınak iki tanrıçaya adanmıştır; Venus ve Roma ve her ikisinin de bir cellaya ihtiyacı vardı. Ama burada Capitolinus Üçlüsü'ne ait tapınaklarda olduğu gibi tek bir geniş cella içinde yan yana yerleştirilen cellalar yoktur, bunlar sırt sırta yerleştirilmiştir. Bunun sonucu olarak da tek cephe yerine iki cephe ortaya çıkmıştır. İki uçta ayrı birer cephe şeklinde. Bu durumu her planda da görüyoruz. Yine her iki planda tüm yapıyı çevreleyen sütunlar ve aynı şekilde bir merdiven görüyoruz. Ve etrafında sütunlar olan bir çevre duvarı görüyoruz. Tapınağın altında ayrıca bir de alçak podyum bulunmaktadır.

Yani burada bir Roma tapınağından çok bir Yunan tapınağına benzeyen bir tapınak var. Aslında dediğim gibi, bu sömestr boyunca sözünü ettiğimiz tipik Roma tapınakları ile hiçbir ilgisi yok. Neden böyle? Bu Hadrianus'un Yunan kültürüne duyduğu ilgi ile Yunan mimarisine duyduğu hayranlıkla ilintilidir. Hatta, kendisi de amatör bir mimar olan Hadrianus bu tapınağın planını kendisi çizmiş gibi görünmektedir. Tüm yetkilerin kendisine ait olduğu bir durumda, Roma'da bir Yunan tapınağı yapmayı yeğlemiş; öyle de yapmış olduğunu görüyoruz.

Tapınak bakımından bir diğer önemli nokta da, konumudur. Bu Velia Tepesi üzerinde, Forum Romanum'un kenarında, Colosseum'a çok yakın konumda bir yapıdır. Velia'nın Titus Takı'nın bulunduğu tepe olduğunu anımsayacaksınız. Yine anımsayacağınız gibi, Flaviuslar daha önce Nero'nun inşa ettirdiği Domus Transitoria'yı yerle bir edip buraya kendi yapılarını inşa ettirmişlerdi. Hadrianus'un da aynı geleneği sürdürdüğünü görüyoruz. O da buraya dini bir yapı inşa ederek halka ait olan ama Nero'nun el koyduğu araziye halka iade etmektedir. Bu nedenle tapınağın konumu da son derece önemli bir noktadır.

Tekrar plana geri dönersek; bu iki plan arasındaki en önemli farkın cellaların arasındaki duvarda olduğunu görürüz. Burada cellalar arkasında düz bir duvar; diğerinde ise her iki tarafta yer alan, sırt sırta yerleştirilmiş birer niş vardır. Bir diğer fark da, bu planda duvarların girintili çıkıntılı olmasıdır. Bu duvarlar, hala kısmen ayakta olan Maxentius yapısında görünür durumdadır. Birazdan bunun fotoğrafını göstereceğim. Ama dediğim gibi, bu sırt sırta duran apsisler ve girintili çıkıntılı duvar 4. yüzyıl başlarında Maxentius tarafından yaptırılan onarım sırasında mı eklendi, yoksa Hadrianus'un orijinal planında zaten vardı da, onarımda o plan aynen mi uygulandı, kesin olarak bilemiyoruz. Ama ben soldaki planı yeğliyorum çünkü Roma mimarlığında tüm bu özelliklerin zaten kullanıldığına dair elimizde her tür kanıt var. Palatinus Tepesi'ndeki Domitianus'un Flavius Sarayı'ndaki Aula Regia'nın girintili çıkıntılı duvarlarını düşünün. Aynı şekilde üzerinde yarım kubbe tavanı olan nişlerimiz de kesinlikle var. Yani Hadrianus Dönemi'nde bu tip bir yapı inşa etmek için her şey zaten vardı; yani kesinlikle yapılamaz değildi.

Bu, Venus ve Roma Tapınağı'nın Colosseum tarafından görünüşü. Burada podyumun fazla yüksek olmadığını rahatlıkla görebiliyorsunuz. Burada yine zemin seviyesi farkı var. Antik çağ zemin seviyesi modern seviyeden daha alçakta. Alttaki bazı kalıntılar da, üzerine bu yapının inşa edildiği yapıların, örneğin Nero'ya ait Domus Transitoria'nın kalıntıları. Burada tapınağın podyumunun, görmeye alıştıklarımıza kıyasla çok daha alçak olduğunu görüyorsunuz. Nişlerden birine bakıyoruz; burada hem yapının Titus Takı ile olan ilişkisini hem yarım kubbeyi görebilirsiniz. Tekrar hatırlatalım, tapınak Velia'da, bir zamanlar Nero'nun Domus Transitoria'nın bulunduğu arazi üzerindedir.

Burada yararlı olacağına inandığım üç görüntü var. Birinde aynı nişi yakından görüyoruz. Colosseum'un bulunduğu tarafından çekilmiş. Sırt sırta duran nişlerden birinin günümüzdeki görüntüsü. Bu da, bir ara Forum Romanum Müzesi'ne dönüştürülmüş olan daha geç bir yapının içinde korunan diğer niş. Her iki nişin de yarım kubbeli olduğunu görüyorsunuz. Yapı, gördüğünüz gibi, tuğla kaplı betondan. İç mekanda olduğu için daha iyi korunmuş durumda olan bu nişin iki yanında sütunlar olduğunu görüyoruz. Burada ayrıca, daha önce bahsettiğimiz ve aynen Aula Regia'daki gibi iki yanlı sütunlu nişlerden oluşan girintili çıkıntılı duvarı da görüyoruz. Bir de kasetli tavanın başlangıcını görüyoruz, ama burada bir beşiktonoz var mıydı, kesin olarak bilmiyoruz, fakat öyle olduğunu düşünüyoruz.

Solda ise, Rabirius'un Palatinus Tepesi'ndeki Domitianus Sarayı için tasarladığı sekizgen odayı görüyoruz. Bunu, bu tip deneyimlerin Hadrianus'un ve mimarisinin üzerindeki etkisini tekrar vurgulamak için gösteriyorum ki, bu etkiyi bugün göreceğiz. Bu

mekanı ve dilimli tonozunu hatırlayacaksınız. Bu mekanın niş içinde nişlerle; niş içinde pencerelerle, kapılarla bir heykel gibi tasarlandığını ve daha da ilginç olanı hepsinin asimetrik bir düzende yerleştirildiğini hatırlayacaksınız. Rabirius ve mimarisi Hadrianus'u çok etkilemiş. Domitianus Sarayı'ndan söz ederken söylediğim gibi, bittiği tarihten antik çağ sonlarına kadar tüm imparatorlar bu sarayda yaşamıştır. Hadrianus da bu konuda bir istisna değildi. O da Roma'da olduğu zamanlarda bu sarayda yaşadı yani hergün Rabirius'un tasarladığı mimari formlarla iç içeydi. Özellikle sekizgen odaya ve ona benzeyen diğer mekanlara hayran oldu. Bu mekanların göreceğimiz gibi, mimarisi üstünde belirgin bir etkisi olmuştur.

Bu arada, Venus ve Roma Tapınağı'nda kullanılan malzeme ile ilgili son bir noktaya değinelim. Roma mimarlığında mermer kullanımında bir artış olduğundan sürekli söz ediyoruz; Augustus zamanında Luna veya Carrara olarak bilinen yerli mermer, Nero ve Flaviuslar zamanında Anadolu, Afrika gibi dünyanın farklı yerlerinden getirilen renkli mermerler kullanılmıştı. Hadrianus ise, bir Yunan hayranı olarak yapılarında Yunanistan mermeri kullandı. Venus ve Roma Tapınağı da Yunanistan'dan ithal edilen Prokonnesos mermerinden yapılmıştı. Bu mavi damarlı bir mermerdi. Hadrianus, Venus ve Roma Tapınağı'nın yapımında özellikle sevdiği bu mermeri kullandı.

2. Bölüm. Pantheon: Tüm Tanrılara Adanan bir Tapınak [00:15:14]

Venus ve Roma Tapınağı'dan Hadrianus tarafından inşa ettirilen çok daha ünlü bir tapınağa geçmek istiyorum. Venus ve Roma Tapınağı iki tanrıya; Venus ve Roma'ya adanmıştı. Hadrianus'un Pantheon'u ise bütün tanrılara adanmıştır. *Pantheon*'un kelime anlamı da zaten bütün tanrılardır. Roma'daki bütün tanruların tapınağı M.S. 118 - 128 yılları arasında inşa edilmişti. Buradaki Google Earth fotoğrafında Pantheon'u ve onu çevreleyen modern yapıları görüyoruz. Bu yapı tüm zamanların en büyük mimari eserlerinden biridir. Uzmanlık alanı mimari olan bir grup insana inşa edilmiş en önemli on yapının hangileri olduğunu sorarsanız, her birinin bu on yapı listesinde bir yerinde Pantheon olacaktır. Aksine inanmak zor. Zira bu sadece başlı başına muhteşem bir yapı değil, aynı zamanda hem Roma hem de daha sonraki derslerde göreceğimiz gibi, antik çağ sonrası mimari üzerinde çok büyük etkisi olmuş bir yapıdır. Müthiş bir esin kaynağıdır. Bazıları - ki, ben olsam kesin öyle yapardım - bu yapıyı insanoğlunun tüm zamanlarda, tüm coğrafyalarda inşa ettiği en muhteşem yapı olarak listenin başına koyacaktır. Bugün yapıyı birlikte incelerken az mı söylemişim, abartmış mıyım, göreceksiniz. Ama ben içtenlikle bunun inşa edilen, örnek alınan en sıradışı yapı olduğuna inanıyorum.

Bu arada Hadrianus'un amatör bir mimar olduğundan söz ettiysem de, Pantheon'nun mimarının adını bilmiyoruz. Hadrianus olduğunu düşünüyor muyum? Kesinlikle hayır. Hadrianus bu kadar iyi değildi. O profesyonel bir mimar değil, amatör bir mimardı. Bu ise olağanüstü bir sanat eseridir. Bazı katkıları olmuş olabilir, hatta kuşkusuz olmuştur. Çünkü göreceğimiz gibi, Pantheon aynı anda hem karmaşık hem basit bir yapıdır; yani hem geleneksel hem yenilikçi özellikleri olan bir yapıdır.

Hadrianus'un ve onun için çalışan mimarın, hem burada hem de Tivoli Villası'nda geleneksel Roma mimarlığıyla yenilikçi Roma mimarlığını olağanüstü bir şekilde

harmanlamış olduğunu göreceğiz. Beton mimari ile sütun gibi Yunan mimarisine özgü unsurların aynı yapıda birlikte kullanımı söz konudur. Bu konuda selefi Traianus'dan çok etkilenmiştir. Traianus Çarşısı'nı ve Forumu'nu düşünün; aynı yapı kompleksi içinde geleneksel bir forum ve yenilikçi bir çarşı binası görmüştük. Pantheon'da da, Tivoli'deki Hadrianus Villası'nda da aynı şeyi göreceğiz. Sonuç olarak, Rabirius gibi Traianus'un ve Damascus'lu Apollodorus'un da Hadrianus mimarisi üzerinde büyük bir etkisi olmuştur.

Bu Google Earth fotoğrafında yapıyı modern ortamında görüyoruz. Ama antik çağda, Pantheon'un da forumlardaki, kutsal alanlardaki diğer tüm tapınaklar gibi, bir kompleksin parçası olduğunu bilmeniz önemli. Derlerde bunların genellikle tek başına duran, izole yapılar olmadığını; mimari bir bütünün parçaları olduklarını gördük. Burada da bunu görüyoruz. Bu model bu anlamda çok yararlı; iki yanda sütunları olan dikdörtgen bir ön avlu; burada bir tür giriş; belki bir kemer; olasılıkla tapınağın önünde tüm tanrılar için bir sunak ve tapınağın yani Pantheon'un kendisi.

Bu model, buraya girdiğinizde göreceğiniz manzara konusunda da bir fikir veriyor. Komplekse, bu açık dikdörtgen alandan girip Pantheon'a doğru yürürken nasıl bir yapı gördünüz? Tüm gördüğünüz bu portiko olurdu. Portikonun arkasındaki çatı katı, silindirik gövdenin ve kubbenin görülmesini engellerdi. Yani burada durduğunuzda tek göreceğiniz şey bu portiko olurdu. Şimdi, bu çok geleneksel bir portiko. Daha önce gördüğümüz diğer Roma tapınaklarının cephesine benziyor. Alınlığı, alınlığı destekleyen sütunları ile Yunan tapınaklarına benziyor.

Ön cephe, derin portikosu; bu portikoda bulunan bağımsız sütunları; tek merdivenli ön cephe vurgusu ile tipik bir Roma tapınağı cephesidir. Venus ve Roma Tapınağı'dan çok farklı; bu daha Romalı bir görünüşe sahip. Ve yüksek bir podyumu var. Bu, daha önce de belirttiğimiz gibi, Venus ve Roma Tapınağı'da olmayan yüksek bir podyum. Burada durup baktığınızda göreceğiniz bunlar olurdu ve bunun tipik bir Roma tapınağı olduğunu düşünürdünüz. Ama tabii, kapıdan içeri girdiğiniz anda bir sürprizle karşılaştınız. Yapının dışından içeri girdiğinizde karşılaştığınız bu sürpriz Hadrianus mimarlığının özüdür.

İçeri girmeden önce, silindirik gövdenin arkasını göstermek istiyorum. Çünkü burada gördüğünüz gibi, bu geleneksel portiko silindirik gövdeyi ve onun desteklediği yarım kubbeyi kapatıyor. Yapım tekniği, Augustus Dönemi'nden beri; Baia'daki Mercurius Tapınağı'ndan beri gördüklerimizle aynı. Betondan yapılmış, tuğla ile kaplanmış. Ama bu daha önce gördüklerimizden çok daha gelişmiş bir örnek. Mimarlar üç sıra korniş ekleyerek yapının ağırlığını hafifletmişler. Kornişlerden ikisini burada görüyorsunuz, üçüncüsü de aşağıda.

Burada bir de tuğladan, çok ilginç bir kemer görüyorsunuz. Bu kemer, dönemin beton inşaat teknikleri hakkında çok önemli bir bilgi vermektedir; zira bu kemerler betonun çökmesini önlemek için kullanıyordu. Beton ıslakken dökülüyor, bu kemerler sayesinde kuruyuncaya kadar çökmesini engelleniyordu. Beton kurduktan sonra bu kemerlere gerek kalmıyordu. Çünkü beton kurduktan sonra duvarlar kendilerini ve üstlerine gelecek kubbeyi taşıyacak kadar sağlam hale geliyordu. Böylece kemerlerin işlevi sonlanmış oluyordu ama tabii orada kalıyorlardı. Ve sonuçta yapıya belli bir estetik

değer katıyordu. Burada bunu net bir şekilde görüyoruz. Yapı çok iyi korunmuş durumda, arkası da öyle. Burada bu inşaat tekniğinin izini görüyoruz.

Bu çizimler; yapının planı, kesiti ve soldaki diyagram yapı hakkında bazı çok ilginç ve önemli bilgiler vermektedir. Burada gövde yüksekliğinin içerden yarıçapa eşit olduğunu görüyoruz. Bunu soldaki diyagramda görüyorsunuz. Yapının üstünü kapatan yarım kubbenin tepesi de aynı, tam tamına eşit mesafededir. Yani mimar, istediği sonucu elde etmek için her şeyi son derece hassas bir şekilde ayarlanmıştır. Plana baktığınızda, bu yapının öncülerinin Pompeii *frigidarium*'ları olduğunu, Baia'daki termal hamam olduğunu açıkça görebiliyoruz; Yuvarlak bir mekan etrafında ışınsal apsiler; ama tabii buradakiler çok daha büyük boyutlarda.

Burada Pantheon'un cephesinin günümüzdeki durumunu görüyoruz. Bunu nasıl başardıklarına gelince, yani küçük ölçekli *frigidarium*'lardan, biraz daha büyük Mercurius Tapınağı'na, oradan ondan biraz daha büyük Nero'nun Domus Aurea'sına, ardından Domus Transitoria'nın kubbeli odasına, son olarak Pantheon'a nasıl geldiklerine gelince; bunda yetenekli mimarların ve hep sözünü ettiğimiz gibi, Romalıların beton inşaat konusunda artan deneyiminin payı büyüktür ama konu bir o kadar da beton karışımının iyileştirilmesiyle ilintilidir. Caligula zamanından beri betonu oluşturan katkı malzemelerinde bir değişiklikten söz etmedik. Hadrianus zamanında mimarlar tekrar bazı yeni düzenlemeler yapmışlardır. Aslında bu dönemde yapılan iki şey vardır. Biri, duvar kalınlığının azaltılmış olmasıdır. Duvar kalınlığı aşağıdan yukarı doğru azaltılmıştır. Diğeri ise, Caligula zamanında olduğu gibi beton karışımında değişiklik yapılmış olmasıdır. Ama bu, değişiklikten biraz fazlasıdır. Burada kubbenin alt kısmında kullanılacak betonda ağır bazalt karışımı kullanılmış; üst kısımlara çıktıkça betonda bazaltın yerini çok çok daha hafif bir malzeme olan gözenekli süngertaşı almıştır. Başarılarının sırrı da budur.

Şimdi yapının dış kısmından söz edip birlikte içeri girmeden önce, Hadrianus'la Traianus'un mimarı Damascus'lu Apollodorus arasında geçen ilginç bir olayı aktarmak istiyorum. Hatırlayacaksınız, Venus ve Roma Tapınağı'nın Hadrianus'un kendisi tarafından tasarlanmış olduğuna inanıldığını söylemiştim. Bu dönemde Apollodorus hala hayattaydı ve çok saygın biriydi. Hadrianus da Venus ve Roma Tapınağı için hazırladığı planla ilgili olarak Apollodorus'un fikrini sordu. Tüm bunları; Hadrianus'un amatör bir mimar olduğunu, Venus ve Roma Tapınağı için bir plan çizdiğini nereden bildiğimi merak ediyorsanız, bunların hepsini antik bir kaynaktan öğreniyoruz. M.S. 3. yüzyılda doğu kökenli bir Roma senatörü olan Dio Cassius Roma tarihi üzerine kitap yazmış ve kitabında Hadrianus'la Damascus'lu Apollodorus arasındaki bu olaydan da söz etmiştir.

Aslında bu şekilde okumayı sevmiyorum, ama bu alıntıyı okuyacağım; çünkü bu, hem Pantheon'u hem Tivoli'deki Hadrianus Villası'nı anlamamız açısından önemli bir bilgi. Biraz uzunca bir alıntı, okuyorum; Dio Cassius diyor ki, alıntı yapıyorum: "*Hadrianus Traianus'un birçok inşaat projesinde görev yapmış olan Damascus'lu Apollodorus'u önce sürgüne gönderdi, sonra idam ettirdi. Apollodorus'un hakkındaki bazı ciddi suçlamalardan hüküm giydiği iddia edilmişti; ne var ki işin aslı öyle değildi. Traianus Apollodorus ile projedeki*" – bunlar Traianus'un projeleri – "*bir sorun hakkında görüşürken, mimar bir tavsiyede bulunmak için sözünü kesen Hadrianus'a şöyle der: " –*

Bu olay yaşandığında Hadrianus henüz imparator değil – mimar Hadrianus’a şöyle der: *“Sen bu işlerden anlamazsın en iyisi git ve kendi balkabaklarını çiz”. Belli ki, bunun yaşandığı dönemde Hadrianus yaptığı benzer çizimlerle övünüyordu. İmparator olduğunda* – yani Hadrianus imparator olduğunda – *“ bu aşağılamayı unutmadı ve Apollodorus’un açık sözlülüğünü sineye çekmeyi reddetti. Ona, Apollodorus olmadan da büyük projelerin başarabildiğini göstermek için yaptığı Venus ve Roma Tapınağı planını gönderdi ve tapınağın iyi tasarlanıp tasarlanmadığını sordu”* – Hadrianus Apollodorus’a soruyor – *“Apollodorus, Venus ve Roma Tapınağı daha yüksekte olmalıydı, diye yanıtlar”* Yani Apollodorus’a göre tapınak yüksek podyumlu olmalıydı, alçak podyumlu değil ve şöyle devam eder: *“Kült heykellerine gelince, bunlar bu yükseklikteki bir cella için fazla büyükler. Tanrıçalar ayağa kalkıp tapınaktan çıkmak isterlerse”* der *“bunu yapamazlar.” Tüm bunları dobra dobra yazdığında Hadrianus hem çok öfkelenmişti hem de derin bir acı duydu ve adamı öldürttü.”*

Şimdi, burada önemli olan balkabakları. Bu bize Hadrianus mimarlığı hakkında iki şey söylüyor; bir, Hadrianus’un tasarımlar yaptığını, amatör bir mimar olduğunu ve olasılıkla Venus ve Roma Tapınağı tasarımıyla yakından ilgisi olduğunu söylüyor. İki, Hadrianus’un balkabağı kubbeler çizdiğini. Nedir bu balkabağı kubbeler? Bunlar hiç kuşkusuz, dilimli kubbelerdi. Rabirius’un Palatinus Tepesi’ndeki sarayın sekizgen odalarında yaptığı ve Hadrianus’un sarayda yaşarken gördüğü kubbeler gibi. Belli ki, Hadrianus bunları çok beğenmiş, çok sevmiş ve kendi balkabaklarını çizmeye başlamış. Bu balkabaklarını göreceğiz. Göreceğiniz gibi, Pantheon’da balkabağı kubbe yok. Belki de, neyse ki yok demeliyiz. Ama Hadrianus Villası’nda var. Evet, Hadrianus ile Apollodorus arasındaki bu ilginç ve önemli ilişki bilmeniz gereken hassas bir nokta.

3. Bölüm. Pantheon ve Geç Dönem Mimarisine Etkileri [00:29:57]

Bu, Pantheon’un cephesinin günümüzdeki görünüşü. Bu çeşmenin burada olmadığı düşünün. Rönesans Dönemi’nde yapılmış çok hoş bir çeşme ama Pantheon’un cephesinin görünümünü bozuyor. Yapının bugün ön avlusu, sütunları olmadan tek başına durduğunu da hatırlayın. Siz bunların var olduğunu hayal etmeye çalışın. Ama Pantheon’un ne kadar iyi durumda korunmuş olduğunu görüyorsunuz. Yer seviyesi yükselmiş, bu nedenle bir zamanlar tapınağın üstünde yükseldiği yüksek podyumunu göremiyoruz. Ama orada gerçekten bir podyum olduğunu yapılan kazılardan biliyoruz. Öndeki sütunları görüyoruz. Yazıtı, alınlığı ve çatı katını görüyoruz. Bu resimde, her ne kadar arkada kubbe birazcık çıkmış olsa da, ön avludan geçip, sütunların olduğu yerde durduğunuzda sadece yapının en geleneksel kısmının görülebildiğini görüyorsunuz. Bu resim, bu konuda size bir fikir vermesi açısından da iyi bir resimdir. Sütunların desteklediği alınlık ve arkada bir kubbe.

Bu yapıdaki yazıtın ayrıntısı. Sütunları da görebiliyoruz. Sütunların gri granitten olduğunu görüyorsunuz – birazdan daha iyi bir resmi gelecek - mermer başlıklı gri granit. Yazıt çok etkileyici. M. AGRIPPA yani, Marcus Agrippa – bu ünlü Marcus Agrippa, Augustus’un çocukluk arkadaşı, sırdaşı, damadı, sağ kolu ve bir ara varisi olan Marcus Agrippa. L.F. yani, Lucius Filius, Lucius’un oğlu; COS, konsül; TERTIUM, üçüncü kez; FECIT, bunu yaptı. Yani bunu, yani Pantheon’u Lucius’un oğlu, üçüncü kez konsül seçilen Marcus Agrippa yaptı diyor. Bu şimdi ne demek? Marcus Agrippa Augustus

zamanında yaşamıştı. Bu arazide Marcus Agrippa tarafından yaptırılan daha erken bir Pantheon olduğunu biliyoruz. Marcus Agrippa da, Augustus gibi Roma'da çok sayıda yapı inşa ettirmiştir. Eyaletlerde de yapmış olduğu yapılar var. Bunlardan bazılarını eyaletlere gittiğimizde göreceğiz.

Marcus Agrippa'nın Roma'da yaptırdığı önemli yapılar arasında tüm tanrılara adanmış bir tapınak, yani bir pantheon da vardı. Bu pantheon korunmamıştır ama yapılan kazılarda şimdiki yapının altında bazı kalıntıları ele geçmiştir. Eski tapınak da tam bu alandı ve yazılı kaynaklardan karyatidli bir portikosu olduğunu biliyoruz ki, bu özellik Augustus Dönemi mimarlığını düşünürsek bu pek de şaşırtıcı değil. Dönemin başında sözünü ettiğimiz Augustus Forumu'ndaki karyatidleri hatırlayacaksınız. Yani sonuç olarak, tam bu alanda tüm tanrılara adanan ilk tapınağın, yani ilk pantheonun Marcus Agrippa tarafından yaptırıldığını biliyoruz. Hadrianus buraya kendi pantheonunu inşa ettirdiğinde Marcus Agrippa tarafından yaptırılan ilk yapıya saygı dolu bir göndermede bulunmaya karar vermiş ve bunun Marcus Agrippa tarafından yapıldığını yazdırmış. Buradaki asıl yapının onun tarafından yapıldığını, kendisinin sadece restore ettirdiğini söylemesi, tek kelimeyle büyük bir alçak gönüllüktür.

Tabii ki, hiç kuşkusuz onun inşa ettirdiği yapının şimdiki Pantheon'la bir ilgisi yoktu. Bu çok farklı ve çok daha sofistike bir yapıdır. Ama çok alçak gönüllü davranmıştır. Ama bunun bir nedeni vardı, böyle yaparak yine Augustus ile bağını vurgulamaktaydı. Bu belli ki, onun için son derece önemliydi. Fakat bu yazıt, çok uzun süre araştırmacıların aklını karıştırdı ve bir zaman Augustus Dönemi yapısı olarak kabul edilmesine neden oldu. Üstte alınlığı görüyoruz. Burada bir sürü delik görüyorsunuz. Bunlar bir zamanlar alınlıkta yer alan ama korunmamış olan heykellerin tutturulduğu yerlerin izleridir.

Açık gri renkte granitten sütunları ve beyaz Korinth başlıklarını gösteren bir başka fotoğraf. Hepsi çok özenli bir şekilde işlenmiş. Belli ki, burada çok kaliteli mimarlar, ustalar çalışmış. Bu arada, Venus ve Roma Tapınağı'ndan ve orada Yunan mermeri kullanıldığından söz ederken Hadrianus'un sadece mermeri değil, bunları işleyen mermer ustalarını da getirttiğini söylemeyi unuttum. Yani yapılarında kullanılacak Yunan mermerini en iyi tanıyanlarla çalışmak, en iyisini yaptırmak istemişti. Hiç kuşkusuz, o ustalar bu yapıda da çalışmıştır. Portikonun Korinth başlıklarını gördüğümüz bu fotoğrafta sanırım, portikonun derinliğini de algılayabiliyorsunuz.

Özenle seçilmiş fotoğraflara rağmen, New Haven'da bir sınıfta oturarak Pantheon'un kapısından içeri girince karşılaşacak süpriz, yaşanacak deneyim hakkında bir izlenim edinebilmeniz çok zor. Burada gördüğünüz gibi kapılar açık. Bunlar bronz kapılar ve bu mükemmel derecede iyi korunmuş olan bu yapının orijinal kapıları. Bu yapının bu kadar iyi korunmasının nedeni, Roma'daki başka birçok yapı gibi, bunun da sonraki dönemlerde de kullanılmış olmasıdır. Burası öncelikle bir kilise olarak kullanıldı. Kilisenin harika bir adı vardı; Santa Maria Rotonda, yapının büyük bir rotond yani yuvarlak olması nedeniyle verilen bir ad: Rotond Maria. Burada kapılar açılmış, son derece geleneksel bir portikodan ve bu orijinal bronz kapılardan geçip içeri girdiğinizde Pantheon'un iç mekanının olağanüstü doğasıyla büyüleniyorsunuz.

Aslında burada tüm gördüğünüz yapının üst kısmı ve kubbesi. Çünkü mesafe yeterli değil. İnsan gözü, tek seferde mekanın tamamını görmüyor. Hatta fotoğraf çekerken geniş açılı lensler kullansanız bile, tek seferde mekanın tamamını alamadığınız gibi, bir de inanılmaz boyutta biçimsel bozulmalar oluyor. Bu nedenle, Pannini'nin yaptığı bu resimle yetinmemiz gerekiyor. Burada kubbenin altındaki ihtişamı görüyoruz. Pantheon'da iç mekanın nasıl bir yer olduğu konusunda gösterebileceğim hiç bir resim, size bundan daha iyi fikir veremez.

Bu Pannini resminde harika mermer kaplamaları; mermer zemini; kasetli kubbeyi görüyorsunuz. Burada her birinde 28 adet kaset bulunan bir, iki, üç, dört, beş, evet beş sıra var. Toplam 140 kaset eder. Bunlar antik çağda büyük olasılıkla altın yaldızlıydı. Yukarıda da *oculus*'u görüyorsunuz. Buradan içeri süzülen ışık; yıldızların, aşağıdaki mermer kaplamaların üzerinde parlıyordu. Bu arada mermer kaplamalar da çok iyi durumda korunmuştur. Bunlar en iyi korunan Roma mermerleridir. Hepsi değil ama büyük bir kısmı antik çağdan. Bu da bize, antik çağda bu mermer yapılardan bazılarının nasıl göründükleri konusunda çok iyi bir fikir veriyor.

Burada orijinal mermer kaplamalardan bir ayrıntı görüyoruz. Pompeiililer duvarlarının işte böyle olmasını istiyordu. Her biri farklı renkte, dünyanın farklı yerlerinden getirilmiş güzel mermerler. Hadrianus Yunan tarzında yaptırdığı Venus ve Roma Tapınağı'nda Prokonnesos mermeri kullanmışsa da, daha Romalı olan bu yapıda, Nero ve Flaviusların izinden gitmiş, hem duvar kaplamalarında hem zeminde çok renkli mermer kullanmıştır. Pantheon'un büyük bir kısmı orijinaldir ve dediğim gibi, çok iyi korunmuştur. Sütunlar, orijinal duvar ayakları hepsi hala mükemmel durumda.

Burası uzun bir süre kilise olarak kullanıldığı için azizler, nişler gibi kiliseye özgü çok sayıda düzenleme var. Yani heykeltraşlık eserlerin çoğu daha geç bir döneme aittir. Hatta yapı, aralarında ünlü Rönesans ressamı Raphael'in de bulunduğu birçok ünlü İtalyanın mezarına da ev sahipliği yapar. Raphael'in, Nero'nun Domus Aurea'sının yeraltı odalarına girdiğinde duvara bir yazı yazdığını hatırlayacaksınız. O da burada gömülü ve burada gördüğünüz mezarı, Pantheon'a gelen çoğu ziyaretçi için en büyük ilgi odaklarından biridir. Hatta çoğu kişiye göre, perdenin solunda resmini gördüğünüz Victor Emmanuel Mezarı'nı bile gölgede bırakır. Ama buradaki Roma sembolizmine dikkat edin; kanatları açık bir kartal, Amazon peltası. Tüm bunlar İtalyan gücünün simgeleridir ve Victor Emmanuel gibi hanedanlar, çağdaş hanedanlar tarafından hala yaygın olarak kullanılmaktadır.

Pantheon'un kubbesinin çapı, şu ana kadar gördüğümüz tüm kubbelerin çapından daha büyüktür. Pantheon'un çapı 43.20 metredir. Ve bunu Roma'daki bir başka büyük kubbe olan San Pietro'nun kubbesi ile kıyaslırsak, Pantheon'un daha büyük olduğunu görürüz. San Pietro'nun çapı biraz daha küçüktür; 42.37 metre. Aranızda hem Pantheon'u hem San Pietro'yu görmüş olan varsa bana olasılıkla "Bir dakika dur bakalım, altına durup baktığımızda San Pietro'nun kubbesi daha büyük görünüyor" diyecektir. Burada bu kubbenin bir resmini görüyoruz. San Pietro kubbesinin daha büyük görünmesinin nedeni daha uzun olmasıdır. Yani hacimsel ve görsel olarak daha büyük durur ama çapı daha büyük değildir. Çap bakımından Pantheon kubbesi hala Roma'nın en büyük kubbesidir.

Bu kubbeye bakıp, onu San Pietro'nun kubbesiyle kıyaslayınca insanın aklına ister istemez, Domitianus, onun *dominus et deus* yani Efendi Tanrı olması ve tonozları geliyor. Bütün fikir başınızın üstünde gök kubbenin yükseliyor olmasıydı. Buraya bakınca burada da bazı referanslar söz konusu olabilir, diye düşünüyorsunuz; hem yerküreye hem gök kubbeye. Bu, tüm tanrılara adanmış bir tapınak için kesinlikle çok uygun bir simgedir.

Bu noktada, cephe mimarlığından iç mimariye gelmiş olduğumuzu görmemiz bakımından en önemli Yunan tapınağı olan Parthenon'la, en önemli Roma tapınağı olan Pantheon'u karşılaştırmamız yerinde olur. M.Ö. 5 yüzyılda Atina Akropolis'i üzerinde inşa edilen Parthenon Tapınağı'nı inşa edenler için öncelik, yapının Akropolis kayalığıyla; şehir dokusuyla olan etkileşimi idi. Bir başka deyişle, Yunan yapıları doğayla doğrudan bir etkileşim içindeydi. Bu nedenle, Yunanlar yapılarını dış görünümelerini esas alarak tasarladılar. Romalıların da, cephe vurgusu ile kendi dini mimarilerinde bu alışkanlığı sürdürdüğünü görüyoruz. Ama bu Pantheon'la değişir. Evet, önünde bir alınlık, geleneksel bir portiko var. Bu, geleneksel tapınak mimarlığına küçük bir göndermedir.

Ama portikodan yapının içine girip de silindirik mekanı, yarım daire kubbeyi, süzülen ışığı gördüğünüzde Roma mimarlığında daha önce hiç benzeri olmayan, tümüyle yeni bir iç dünyaya girmiş oluyorsunuz. Bunun daha sonraki Bizans, Ortaçağ – ama özellikle Bizans mimarlığında çok büyük bir etkisi olmuştur. Özellikle İstanbul'a gidip Hagia Sophia ya da Sultan Ahmet camisine (Blue Mosque) bakın, bunların her şeyi Pantheon'un kubbesine borçlu olduğunu görürsünüz. Burada son ve gerçek bir dönüşüm görüyoruz; inşaat malzemesinde de bir dönüşüm yaşanmış, taştan betona geçilmiştir.

Pantheon kubbesinin içinden birkaç resim daha. Bunlar son derece çarpıcı siyah beyaz resimler. Roma'daysanız ve vaktiniz varsa, Pantheon'a günün farklı zamanlarında gidip bakmak çok keyifli olabilir. Çünkü iç mekanının görünümünde ışığın etkisi çok fazladır. Sabah gidip bakıp, sonra uzun bir öğle yemeği molası verin, bir bardak şarap için sonra geri gelin ve ne olduğunu görün. Yağmur yağdığına da çok keyifli. Yağmurun içeri yağmasını ve göllenmesini izlemek de çok ilginç. Bir kanal var ama her zaman çok iyi çalışmıyor. Yani gidip bu olağanüstü yapının tabanında, kenarlarda biriken sulara bakın.

Pantheon'un içinden son bir görüntü. Burada fotoğraf çekmeyi çok seviyorum; burada günün farklı saatlerinde çektiğim binlerce resim var, bu da onlardan biri. Bu yeni iç mekan düzenlemesinde, içeride bizi karşılayan süpriz sadece tonozun kendisi değil, sadece beton mimari ya da mermer kaplamalar değildir; burada ışığın rolü çok önemlidir. Işığın önemli bir rol oynadığını *domus italica* zamanından, örneğin Terracina'daki kutsal alandan şimdi bulunduğumuz noktaya gelinceye kadar hep gördük. Ama hiç bu kadar önemli bir rol üstlenmemişti. Burada ışık *oculus*'dan içeri süzülüyor, yapıyı sadece aydınlatmak kalmıyor, çok mükemmel aydınlatıyor ve aynı zamanda çok etkileyici bir görünüm yaratıyor.

Bir de burada kasetler yaldızlıyken, yerdeki mermerler çok daha parlakken yarattığı etkiyi düşünün; mukakkak çok daha etkileyiciydi. Bu arada, size yerdeki mermer

döşemeyi göstermedim, ama o da çok mükemmel durumda korunmuştur. Sonuç olarak bu, çok gelişmiş yeni iç mekan düzenlemesinde ışık çok önemli ve çok etkileyici bir rol oynamaktadır. Kişisel deneyimime dayanarak, yeryüzünde ilahi varlığı gideceğiniz hiç bir başka mekanda burada olduğundan daha iyi algılayamayacağınızı söyleyebilirim. Tek tanrı veya bu tapınağın adandığı çok sayıda tanrı olsun; bu olağanüstü tapınağın içinde ruhani dokunuşu, sanırım yeryüzündeki ilahi varlığı hissediyorsunuz.

Pantheon'un hem daha sonraki derslerde bazı örneklerini göreceğimiz gibi antik çağlarda hem de modern zamanda çok sayıda kopyasının yapılmış olduğundan söz etmiştim. Örneğin bu kampüsdeki Woolsey Hall bir tür pantheondur. Ama Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en bariz örnek sadece Monticello değil, Thomas Jefferson'nın Virginia Üniversitesi'nde inşa ettiği Rotunda da burada da gördüğünüz gibi, kesinlikle Pantheon temel alınarak inşa edilmiştir.

Thomas Jefferson antik mimarının büyük bir hayranıydı. Özel kütüphanesinde Roma mimarisine ilgili çok sayıda kitap vardı. Virginia Üniversitesi'ndeki Rotunda'ya ve arkasındaki çimenliğe bakınca, ister istemez acaba Thomas Jefferson Roma'daki Pantheon'un bir ön avlusu olduğunu bilmiyor muydu, diye düşünüyorsunuz. Çünkü Rotunda yanlış tarafa bakıyor. Ama yine de bir alan var, o kendi tasarımında bu dikdörtgen alanı arkaya yerleştirmiş. Bu haliyle de Roma'daki Pantheon'u kesinlikle çağırıyor.

Pantheon'dan hızla birkaç resim daha görelim. Bırakmak istemiyorum, ama hızla bakalım. Pantheon'u harika bir meydan çevreler; bu meydan sadece harika değil, aynı zamanda dondurma yiyip şarap içebileceğiniz çok güzel bir yer. Buraya çok sayıda küçük sokaktan ulaşabilirsiniz. Sokakta yürürken tapınak birden bire karşınıza çıkıyor. Burası hala süprizlerle dolu. Burada da bunu görüyoruz. Pantheon çevresinde yemek yemeye gelince; burada en sevdiğim yerlerden biri Fortunato al Pantheon. Burada beyaz şemsiyeleri görüyorsunuz, dışarda da harika bir yeri var.

Pantheon'un tam karşısında bir McDonald's var. Altın rengi kemerleriyle Roma su kemerlerine ne kadar benzemiş değil mi? Roma'nın her yerinde bu tip çağrışımlar olduğunu söylemiştim. Tabii, yemeğinizi McDonald's'da yemeyin, onu her zaman yersiniz, diğerinde yiyin. Çok güzel *scaloppine al gorgonzola* yapıyorlar. Üzerinde ince peynir dilimleri olan bir et yemeği. Sizi Roma'daki dondurmacılardan haberdar edeceğimi söylemiştim. Tre Scalini'den söz etmiştik, bu da Della Palma. Pantheon lokantasının hemen sağında. Roma'da dört iyi dondurmacı varsa, bu dördüncüsü. Bu benim en beğendiğim değil; biraz daha amerikan dondurması gibi. Burada seçenekleri görüyorsunuz. En özel dondurmaları Mars bars. Benim en sevdiğim burada gördüğünüz *zabaglione*. Sabah sabah iştahızı kabartmak istedim.

4. Bölüm. Tivoli'deki Hadrianus Villası: Gezi Notları ve İnziva [00:47:48]

Kalan son 20 dakika kadar zamanımızda Roma'daki Pantheon'dan Hadrianus'un evine geçmek istiyorum. Ama bu, Roma'da Palatinus Tepesi'ndeki, daha önce sözünü ettiğimiz Domitianus Sarayı değil, Tivoli'deki villasıdır. Eski adı Tibur olan Tivoli'nin daha önce de birçok kez sözünü etmiştik. Burada mermer ve traverten ocakları vardı. Tivoli, Roma'dan arabayla, bilmiyorum hızlı giderseniz herhalde 40 dakikalık bir mesafededir.

Tabii antik çağda daha uzun bir yolculuktu, ama kesinlikle gidilemeyecek bir yer değildi. Belli ki, bu Hadrianus için bir sorun olmamış. Burası olağanüstü bir yer ve Hadrianus burayı mimari fikirlerini uygulama sahası olarak kullanmıştır. Burada göreceğimiz yapıların çoğunun, özellikle de ünlü balkabağı kubbesi olanların kısmen onun kendi tasarımı olması olasılığı yüksektir. Birkaç yapısını Rabirius mimarisinden etkilenerek tasarladığını ve bunların balkabağı kubbelere sahip olduğunu göreceğiz.

Bu hayranlık uyandıran bir villadır. Roma dünyasından korunan en geniş ve olasılıkla da tüm Roma villalarının en büyüğüdür. Nero'nun Roma'daki sarayını düşünürsek, onun bir skandala dönüşmüş olmasının nedeni şehir merkezinde olmasıydı. Nero'nun sarayı ile Tivoli'deki Hadrianus Villası'nı kıyaslamaya kalkarsak, bu ikisinin kıyas kabul etmeyeceğini görürüz. Tivoli'deki Hadrianus Villası çok daha geniş bir alana yayılmıştır; mimari açıdan çok daha sıradışı yapılar içerir ve heykellerle, mozaiklerle, resimlerle çok daha zengin bir bezemeye sahiptir. Burası, kuşkusuz çok olağanüstü bir yerdi. Ve eğer Traianus Forumu bir anlamda Traianus zamanındaki imparatorluğun küçük bir yansımasıysa, sanırım bunu da Hadrianus'un defalarca gezdiği imparatorluğunun bir yansıması olarak düşünmek gerekir.

Sağda üstte, Roma İmparatorluğu'nun bir haritasını görüyoruz. Gördüğümüz turuncu bölgenin tümü Traianus'dan Hadrianus Dönemi'ne uzanan zaman diliminde Roma imparatorluğu'na aitti. Dikkatli bakarsanız, üç ayrı renkte çizgi göreceksiniz; sarı, mavi ve kırmızı çizgiler. Bunlar Hadrianus'un imparatorluk içinde yaptığı gezilerdi. Ne kadar çok gezmiş olduğunu görüyorsunuz. Her yere gitmişti. Neden? Çünkü yolculuk yapmayı seviyordu. Yolculuk yapmayı gerçekten seviyordu ama bir yandan da eyaletlerde işlerin nasıl yürüdüğü kendi gözleriyle de görmek istiyordu. Gittiği her yerde ya kendisi masrafları karşılayarak ya da daha ziyade oradaki magistratlar, bir beklentiyle ya da sadece imparatorun gelişi onuruna bir yapı inşa ettirdi. Bu yapılardan bazıları, imparatorun ziyaretine yetişmesi için aceleye getirilmiş, çarçabuk inşa edilmişti. Yani bu dönemde inanılmaz bir inşaat faaliyetini görüyoruz. Gelecek haftadan itibaren eyaletlere gitmeye başladığımızda bunları göreceğiz. Eyaletlerde, Hadrianus'un Roma'da, başka yerlerde yaptıklarının yansıması olan çok ilginç bazı Hadrianus yapıları göreceğiz

Bu villada gördüklerimiz gerçekten büyüleyici. Hepimiz tatilden yeni döndük, bazılarımız yolculuklar yaptı. Yolculukların insanın ufkunu genişlettiğini biliyoruz. Bir yerlere gittiğimizde orada gördüklerimiz, yaşadıklarımız sayesinde yeni deneyimler edinmiş biraz değişmişizdir. Belki bu ekonomik krizde değil ama normalde gittiğimiz yerlerden anı eşyaları alırız. Oradan T-shirt, burdan çanta veya her neyse onları, yaptığımız o güzel geziyi bize hatırlatacak anılar olarak geri getiririz. Hadrianus da aynen öyle yaptı. Ama zengin olması, arkasında devlet hazinesi olması sayesinde o anı olarak yapılar topladı. Yani Hadrianus geziler yaptı ve neleri beğendiğini gördü, Tivoli'deki mimari laboratuvarına dönünce de yolculuğunun anıları olarak, bazıları olasılıkla kendisi tarafından, bazıları da mimarları tarafından tasarlanan bir dizi yapı inşa ettirdi. Bunlar gördüklerinin ya bire bir kopyasıydı ya da bir çeşitlemesiydi. Bu da buradaki yapıları ayrıca görmeye değer kılar.

Hadrianus Villası'nın üç yapı evresi vardır; Erken, Orta ve Geç. Bu yapı evreleri Hadrianus'un imparatorluk döneminin tamamını kaplar. Burası belli ki, Hadrianus'un

sadece evi değil, aynı zamanda sevdiği bir uğraşıydı. 138 yılında ölmeseydi, muhakkak buraya yapılar eklemeye devam edecekti. Yani buradaki inşaatlar Hadrianus'un imparatorluk dönemi boyunca sürmüştür. Bu hava fotoğrafında villanın bugünkü durumunu görüyoruz. Gördüğünüz gibi, bir dizi çok hoş havuz ve aralarına serpiştirilmiş mimari var.

Villanın planına bakarsak; bunun doğal ortam içine gelişigüzel, neredeyse rasgele, doğayla etkileşim içinde yerleştirilmiş yapılarıyla, daha önce gördüğümüz diğer bütün villalardan farklı olduğunu görürüz. Burada Roma mimarlığının en tipik özelliklerinden olan eksenselliği ve simetriyi görmüyoruz. Yapılar dolambaçlı bir hat boyunca uzanıyor. Burada her şey var. Sadece havuzlar değil, hızlıca örneklerini göreceğimiz çok çeşitli yapılar var. Buradaki harika bir ada villası; bu Piazza d'Oro yani Altın Meydan; biri büyük, biri küçük iki hamam. Burada bir stadyum var. Firkete şeklini görüyorsunuz. Buna geri dönmeyeceğiz. Canopus; bir başka havuz. Burası tam teşkilatlı bir villa, kendi Hades'i yani kendi cehenemi bile var. Her şey var. Hadrianus her şeyi ince ince düşünmüş.

Hadrianus'un gezilerinden anı olarak topladığı yapılardan en ilginç olanlarını hızlıca arka arkaya göstermek istiyorum. Size göstermek istediğim ilk yapı, villanın son yapı evresine, yani 133 – 138 yıllarına tarihlenen Venus Tapınağı. Burada yine Roma'daki Venus Tapınağı'nda olduğu gibi, Hadrianus'un Yunan kültürüne olan hayranlığını görüyoruz. Hadrianus Venus'un en ünlü yuvarlak tapınağının ve Yunan heykeltıraş Praxiteles tarafından yapılan en ünlü heykelinin bulunduğu Knidos'a gider. K-n-i-d-o-s. Çok kişi buraya ziyarete gelirdi. Bu tapınak ve heykel onlarca yıl önce Iris Love adlı bir hanım arkeolog tarafından çalışıldı. Bu arada Love (Aşk) isimli birinin aşk tanrıçasının tapınağında kazı yapması da çok hoş bir rastlantı.

Hadrianus buraya gittiğinde gördüğüne hayran oldu. Kendi villasına bu yuvarlak Yunan tapınağının tam bir replikasını yaptırdı. Dor düzeninde olduğunu görüyorsunuz. Sütunların desteklediği triglif ve metopları ve ortadaki Venus heykelini görüyorsunuz. Ne yazık ki, başsız ve kolsuz. Bu bir kalıp. Orijinali buradaki müzede. Burada da müzedekini görüyoruz. Praxiteles'in yaptığı orijinal heykelin kopyalarından biri. Bu ünlü Praxiteles heykelinin çok sayıda kopyası var. Bunlardan biri de Vatikan'dadır. Bu daha sağlam ve size heykelin görünümünü hakkında daha iyi bir fikir verir. Dor sütunları, triglifler ve metoplar. Burada bizim için önemli olan bu örneğin, tam bir replika olmasıdır.

5. Bölüm. Hadrianus Villası'ndaki Benzersiz Tasarımlar ve Roma'daki Castel Sant'Angelo [00:56:21]

Hadrianus'un gezilerinden Tivoli'deki villasına taşıdığı mimari fikirlerin, devasa anıların en sıradışı olanı Canopus'dur. Benim de Hadrianus Villası'nda en sevdiğim yapı olan Canopus yine son evreye, M.S. 133 – 138 yılları arasına tarihlenir. Bu yapı Yunanistan'dan değil, Mısır'dandır. Canopus Mısır'da Nil Nehri'nin bir kolu olarak açılan bir kanaldır. İskenderiye'den Canopus isimli küçük yerleşime bu kanaldan gidilebildiğini biliyoruz. Bu yapının esin kaynağı da o kanaldır.

Canopus'da Mısır tanrısı olan Serapis'in tapınağı vardı. S-e-r-a-p-i-s. Serapis iyileştirme gücü olan tanrıydı ve dünyanın dört bir yanından insanlar iyileşme umuduyla bu Serapis

Tapınağı'na gelirlerdi. Burası aynı zamanda eğlence parkıyla da ünlüydü. Hadrianus oraya Serapis'in kutsal alanını ziyaret etmenin yanı sıra bu eğlence parkı için de gitmiş gibi görünüyor. Kişisel aşk üçgeni konusu da burada gündeme geliyor.

Hadrianus Sabina isimli çok güzel bir kadınla evliydi. Ama sağdaki bu portresinde biraz asık suratlı görünüyor. Belki de Hadrianus'u, antik dönemin en yakışıklı delikanlısı olsa gerek, Antinoos isimli bu gençle ilişki kurduğu için suçlamamak gerekir. Hadrianus Antinoos'la Anadolu gezisi sırasında karşılaşmış, çok etkilenmiş ve ondan sonra da yanından hiç ayırmamış. Ama ne yazık ki, Antinoos henüz çok gençken boğularak ölmüş; hem de Nil'de. Bu olay gezi sırasında yaşamıştır. Birlikte Canopus'a, buradaki eğlence parkına gitmişler ama zavallı Antinoos Nil'de boğularak ölmüş.

Kimse tam olarak ne olduğunu bilmiyor. Bu bir kaza mıydı? Bazıları Hadrianus'u kurtarmak için kendisini feda ettiğini söyler. Gerçekte ne olduğunu bilmiyoruz. Bu yakışıklı genç adamın ölümüyle ilgili sır perdesi aydınlanmamıştır. Ama Nil'de boğulduğunu biliyoruz; bu da Nil Nehri'ni Hadrianus için çok anlamlı bir yer haline getirir. O da villasında bir Nil yaratmış, dahası imparatorluğun her yerinde bir Antinoopolis kurmuştur. Roma İmparatorluğu'nda tonlarca Antinoopolis vardır. Bu olay, sadece Hadrianus, Antinoos ve Sabina'la ilgili aşk üçgeni nedeniyle değil, çok sayıda Antinoopolis kurulmasından dolayı da çok sayıda "Kendi Roma Şehrini Kendin Yap" projesine esin kaynağı olmuştur.

Antinoos'un mümkün olan her pozda, mümkün olan her tanrı şeklinde heykelini yaptırmıştır. Önemli Roma tanrıları, daha az önemli Roma tanrıları. Antinoos'un çok sayıda heykeli vardır. Bu da Antinoos'un bir başka heykeli; Mısır çağrışımları nedeniyle buraya da ait olabilir ama havuzun olduğu yerde bulunmamış. Bu heykelde bukleleriyle ünlü saçını kapatan Mısır başlığı ile bir Mısırlı gibi betimlenmiş. Hadrianus Villası'dan firavun pozunda bir Antinoos.

Canopus'a geri dönersek, havuzu görüyorsunuz. Bir kenarında sütunlar ve aralarına serpiştirilmiş heykeller var. Burada yine Yunanistan öne çıkıyor çünkü heykellerin çoğu Yunan prototiplerinin kopyalarıdır. Burada yine ilginç bir derleme görüyoruz. Mısır'dan esinlenilmiş bir havuz, Mısır özellikleri taşıyan bazı heykeller ama aralara ünlü Yunan prototiplerinden kopyalanmış Yunan heykelleri. Mimari açıdan bizim için önemli olan Canopus'daki bu düz ve kemerli lentolardır. Bunu İkinci Stil Roma duvar resminde görmüştük. Artık mimaride de görmeye başlıyoruz. Bu, Hadrianus'un özellikle sevdiği düzenlemelerden biri olmuştur. Hadrianus Dönemi'nde Roma eyaletlerinde, başka yerlerde de bunun kullanıldığını göreceğiz.

Burada yine Mısır etkisi ama aynı zamanda Roma etkisi var; bir zamanlar Canopus'u süslemiş olduğu sanılan iki nehir tanrısı. Bu, bir sfenks üzerine eğilmiş, dolayısı ile kesinlikle Nil Nehri; diğeri ise dişi kurdun emzirdiği Romulus ile Remus'un üzerine eğilmiş olan Tiber Nehri'dir. Burada yine derleme bir heykel düzenlemesi görüyoruz. Burada karyatidler de var. Burada, şimdi müzede olan bu karyatidleri görüyorsunuz. Çok iyi korunmuş durumda olan bu heykeller, M.Ö. 5 yüzyılda yapılan ve Akropolis'de bulunan orijinal karyatidlere sadık kalınarak yapılmışlardır. Burada yine Hadrianus'un Yunan hayranlığı kendini belli ediyor. Augustus'un da forumunda karyatid kopyaları

kullandığını anımsayacaksınız; onların boyu küçültülmüştü, bunlar ise Yunanistan'dakilerle aynı boyutlarda. Hadrianus karyatidleri ile Augustus karyatidleri arasındaki en önemli fark, Augustus'unkiler Erechtheion'un portikosun'da olduğu gibi bir kamu binasındaydı; Hadrianus ise, bunları kendi özel villasında kullanmıştı. Burada Canopus'un bir kenarına sıralanmış halde görüyorsunuz; iki yanlarında da Dionysos Kültü'nü betimleyen resimlerde de gördüğümüz satyrler yer alıyor.

Bir de, Mısır'da olduğumuzu unutmayalım diye, harika bir timsah heykeli konmuş. Bu kesinlikle, gördüğümüzün nehrin Nil olduğunu anımsatmak üzere havuzun ortasına, başı sudan çıkmış bir şekilde yerleştirilmişti. Bu timsah üzerinde çekilmiş fotoğraflarımla tüm mesleki kariyerimi izleyebiliyorum. Her gittiğimde, bugün bile mutlaka bu timsah zerinde bir poz veririm. Bunu hem eğlenceli olduğu için, hem de sizleri özendirmek için yapıyorum. Öğrencilerin İtalya gezilerinden gönderdiği iki resmi çok severim; Biri bu Hadrianus Villası'ndaki bu timsah üzerinde, diğeri de Pompeii'deki basma taşları üzerinde çekilen resim. Umarım siz de gittiğinizde aynı şeyi yaparsınız.

Bu da Canopus'un planı. Burada sözünü ettiğimiz şeyleri tekrar görüyoruz. Düz ve kemerli lentlolar burada. Timsah bu kenarda; karyatidler bu kenarda; burada, en uçta da Serapis Tapınağı yer alıyor. Çünkü burada İskenderiye'den Canopus'a uzanan kanal aynen canlandırılmak istenmiş, bu nedenle de Canopus'a iyileştirici tanrı Serapis'in tapınağı da eklenmiş. Plandan bunun betondan yapılmış kavisli bir yapı olduğunu anlıyoruz. Bu bir Mısır yapısı değil, bu son derece modern bir Roma yapısıdır. Burada kanalın sonunda görüyoruz. Bu, Serapeum da denilen Serapis Tapınağı ve burada Hadrianus'un balkabağı kubberinden birini görüyoruz. Bunun Hadrianus'u kendisi tarafından tasarlanmış olması çok mümkün. Betondan yapılmış. Nişleri görüyorsunuz. Bu yapı aslında, olasılıkla bu derin nişlerinden su çıkan bir çeşme olarak kullanılmıştır. Tepede sırayla bir düz, bir içbükey dilimlerden oluşan beton kubbesini görüyorsunuz. Sukabağı ya da balkabağı gibi görünen bu kubbe, olasılıkla Hadrianus tarafından tasarlanmıştı. Burada bunun bir ayrıntısını görüyoruz.

Hamamlar. Hadrianus Villası'nda iki hamam var. Size sadece Hadrianus Villası'ndaki Büyük Hamam'ı gösteriyorum. Bu yapı erken evreye, 125 – 133 yılları arasına tarihleniyor. Planını gösterip çok fazla ayrıntıya girmeyeceğim ama villada bir değil, iki hamam olduğunu vurgulamak istiyorum. İkisi de devasa boyutlarda. Şunun boyutlarına bakın. Turistlerin boyu ile Büyük Hamam olarak bilinen bu yapının boyutunun arasındaki farka bakın. Bu özel bir hamamdır. Ama Hadrianus Traianus'dan iyi ders almış. Hadrianus Forumu nasıl forumların anasıysa, Hadrianus Villası'ndaki bu hamam da tüm özel hamamların anasıdır.

Burada ayrıca, mimarların beton inşaatlar konusunda ne kadar ustalaşmış olduğunu da görüyoruz. Tonozlara bakın; aynen Roma'daki Traianus Çarşısı'ndakiler gibi dışarı fırlıyorlar. Bunlar; bu geçme tonozlar bir sütun ya da duvar ayağından ziyade, bir konsol üzerinden çıkıyor. Bakın duvarlarda ne kadar büyük açıklıklar var; duvar neredeyse yok olmuş. Beton son derece sofistike bir biçimde kullanılmış. Konsoldan çıkan geçme tonozun bir ayrıntısını; üzerinin *stucco* kaplı olduğunu da görüyoruz.

Çok hızla Piazza d'Oro yani Altın Meydan'a da bir göz atalım. Bu da Tivoli'deki Hadrianus Villası'nın erken evresine, yani 125 – 133 arasına tarihlenir. Sadece planına bakınca bile, ne kadar ilginç bir yapı olduğunu görebiliyoruz. Burası Hadrianus'un villasında ağırladığı önemli konukları için bir kabul salonu olarak kullanılmıştı. Girişteki vestibüle bakarsanız bunun, aynen Rabirius'un sekizgen odası gibi, balkabağı kubbesi olan sekizgen bir mekan olduğunu görürsünüz. Bunun arkasında dikdörtgen planlı açık bir alan yer alıyor. Sütunlarla çevrili oldukça geleneksel bir mekan. Burası da kabul odası yani *aula*'nın kendisi. Burası çok şaşırtıcı bir mekan. *Aula*'yı özellikle ilginç ve önemli kılan, burada da Pantheon'da olduğu gibi, geleneksel ve yenilikçi mimari unsurların bileşiminin kullanılmış olmasıdır. Burada da beton mimari ile geleneksel Yunan mimari unsurlar yani sütunlar birlikte kullanılmış. Burada bir halkatonoz var. Duvarlarda bir dalgalanma var. Bu dalgalanma özellikle önemli, çünkü bunlar beton değil. Bu duvarların sütunlardan oluştuğunu göreceğiz.

Aula'nın bu kesitli aksonometrik çiziminde haç biçimi oluşturan dalgalı duvarlarını görüyoruz. Bu duvarların sütunlarla desteklendiğini görüyorsunuz. Yani burada yine geleneksel mimari terminolojinin, bir bakışla deyişle sütunların tepesindeki balkabağı kubbeyle birlikte kullanıldığına tanık oluyoruz. Mimarideki geleneksel unsurların yenilikçi bir yaklaşımla kullanılması söz konusu. Hatta bunu Roma mimarlığındaki barok akıma bir örnek olarak bile gösterebiliriz. Bu akımdan daha sıklıkla söz etmeye başlayacağız, burada da bunu gördüğümüzü bilmenizi isterim. Hızla bir iki resim daha görelim. Bu Piazza d'Oro'nun Rabirius'dan esinlenilmiş heykelsi vestibülü. Burada balkabağı kubbesiyle beton mimariyi görüyoruz. Bu da dalgalı bir hat boyunca uzanan sütunlardan, *aula*'nın hala ayakta olan kavisli veya dalgalı duvarından bir ayrıntı.

Hadrianus Villası'ndan son olarak çok erken bir evreye, yani 118 – 128 yıllarına tarihlenen Teatro Marittimo'yu yani Deniz Tiyatrosu'nu göstermek istiyorum. Hadrianus, en çok istediği mekan bu olduğu için inşaata bu yapı ile başlamış. Burası, villasındayken bile yalnız kalmak istediğinde kaçıp gelebileceği, villa içinde bir ada villasıdır. Burada bu ada villasını görüyoruz. Yuvarlak bir yapı. Burada bir asma köprü var. Kendini korumak için villa içindeki ada villasının etrafına hendek bile kazdırmış. Rabirius'un Domus Augustana'nın özel bölümündeki düzenlemelerini anımsatan bu içbükey dışbükey oyunları görünce Rabirius'un hala hayatta olduğunu düşünebilirsiniz. Ama burada, Rabirius'un yaptığından farklı olarak beton duvarlar ve kubbeler sütunlarla, çok ilginç şekilde bir arada kullanılmıştır. Burada bir kombinasyon görüyoruz.

Bu, Teatro Marittimo'daki adanın bugünkü durumu. Burada, etrafında hendekle adayı görüyoruz. Tuğla kaplı betonla sütunların harika bileşimini ve sütunların duvarın kavisli temel hattını izlediğini görüyorsunuz. Yani burada geleneksel ve yenilikçi mimarlığın bir bileşimi olduğunu tekrar hatırlatalım. Hendeğin; İon başlıklı sütunların çevrelediği salonun bir başka görüntüsü. Bu da adadan bir başka görünüm; sütunlarla beton mimarinin harika etkileşimini görüyoruz.

Son olarak, Hadrianus Mezarı'ndan kısaca söz etmek istiyorum. Hadrianus'un Roma'daki mezarı ya da ünlü Hadrianus Mausoleum'u, daha ziyade Castel Sant'Angelo olarak bilinir. Hadrianus'un son yıllarına 135 ile öldüğü yıl olan 138 arasına tarihlenir. Ardılı Antoninus Pius tarafından kutsanmıştır. Roma'nın, günümüze ulaşan çok az antik

yapı kalıntısı bulunduğu için şu ana kadar sözünü etmediğimiz bir kesiminde. Burada Tiber Nehrinin mükemmel bir Google Earth fotoğrafını görüyoruz. Burada büyük stadyumun bulunduğu Piazza Navona'yı görüyorsunuz. Buralarda Pantheon olmalıydı ama fotoğraf dışında kalmış. Augustus Mezarı burada. Hadrianus Mausoleumu'nun bulunduğu Castel Sant'Angelo'nun önünde, Tiber üstünde bir köprü olduğunu görüyorsunuz. Burada yukarıdaki Vatikan. Hadrianus, Tiber kıyısında bir yer seçmiş; burada mezarı için yapılan imparatorluk bahçeleri vardı.

Bu Google Earth fotoğrafında, Castel Sant'Angelo'nun günümüzdeki durumunu daha iyi görüyoruz. Duvarlar ve gözetleme kuleleri sonradan eklenmiş. Çünkü burası Vatikan'daki papalık tarafından kale olarak kullanılmıştır. Papalar, kriz dönemlerinde korunmak için Vatikan'dan bu kaleye bir yeraltı geçidinden geçerek çabucak kaçabiliyorlardı. Gözetleme kuleleri de o dönemde eklenmiş. Önünde de bir köprü var. Bu, 17. yüzyılın tanınmış mimarı Bernini tarafından tasarlanmış olan ünlü Ponte Sant'Angelo. Bir dizi melek var. Bu Bernini'nin melekli köprüsü ile Castel Sant'Angelo'nun bir başka resmi.

Burada bizim için önemli olan, M.S. 2 yüzyılda artık kullanılmıyor olmasına, demode olmasına rağmen bunun yuvarlak bir mezar olmasıdır. Titus'un takına, Traianus'un sütununa gömüldüğünü hatırlayın. Yani artık eskiden olduğu gibi, yuvarlak mezarlar yapmıyorlardı. Ama Hadrianus bunu seçti. Neden? Çünkü Augustus'un büyük mausoleumu yuvarlaktı. O da kendisini Augustus ile özdeşleştirmek istiyordu ve ardılı olacak hanedanlar için yeni bir mezar yaptırdı. Augustus Mausoleum'una son gömülen imparator Nerva'dır. 2. yüzyıl boyunca kullanılmaya devam edilen bu mausoleuma ilk gömülen ise, Hadrianus'dur. Burada, Augustus Mausoleum'u ile Caecilia Metella mezarı model alınmıştır. Betondan yapılmış yuvarlak bir mezar; Caecilia Metella mezarı gibi yüksek bir podyum üzerinde yükseliyor. Üstünde, olasılıkla Augustus mezarındakine benzer bir tümülüs; topraktan bir tümülüs vardı.

En tepede ne vardı bilmiyoruz, burada Hadrianus'un bir heykeli mi, yoksa burada gördüğünüz gibi tapınak benzeri bir yapı mı vardı, bilmiyoruz. Ama bizim için burada önemli olan nokta, Hadrianus'un yaşamının sonun da kendisini Roma'nın ilk imparatoru Augustus ile özdeşleştirmiş olmasıdır. Her ikisi de ömür boyu Yunan hayranı olmuş, Yunan eğilimleri göstermişlerdir. Bu imparatorlar, özellikle de Hadrianus bunu bu yeni beton mimarisiyle çok özel, çarpıcı ve Roma mimarlığında uzun süreli etkili olacak bir biçimde kaynaştırmıştır. Çok teşekkür ederim.

[transkript sonu]

[başa dön](#)